

VI.

Magyar földön harcoló franciák.

A mohácsi vész után majdnem két évszázadon át hazánk állandó hadszíntér. Az itt folyó hadjáratokban és harcokban nemcsak magyarok, németek és törökök vettek részt, hanem Európa és Kis-Ázsia majdnem valamennyi népe. A török és császári hadseregekben, sőt Bethlen Gábor, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc seregében is tekintélyes számban voltak idegen katonák, a zsoldosok és önkéntesek, hadvezérek, tisztok és közemberek soraiban egyaránt.

Elég nagy a száma azoknak a franciáknak is, akik ebben a korban Magyarországon a császári hadseregekben harcoltak a törökök vagy a magyar felkelők ellen. Egyesek közülük magas katonai tisztségeket töltöttek be és vezető szerepet játszottak a hadműveletekben. Rendszeresen olyan franciák voltak, akik odahaza politikai, vallási vagy egyéb okokból nem tudtak érvényesülni s ezért az osztrák hadseregekben próbálták szerencsét. Ilyen volt első sorban Szavojai Jenő, akit vézna, jelentéktelen külseje miatt XIV. Lajos pápi pályára akart kényszeríteni s aki ezért megszökött Franciaországból, az osztrák császár szolgálatában korának legkiválóbb hadvezére lett s a franciákon is több ízben győzelmet aratott.

Azok közül a franciák közül, akik Magyarországon a török ellen hadakoztak, a legjelesebbek egyike a lotharingiai Mercœur herceg egy nagy műveltségű, vallásos főúr, aki a politika cselszövényeibe beleútvá és a vallásos buzgóságtól ösztönözve 1599-ben jött hazánkba. Mint a császári hadak főparancsnoka a rákövetkező évben Kanizsa mellett eredménytelen támadást intéz a túlerőben levő török ellen. 1601-ben Kanizsát és Székesfehérvárt sikerrel ostromolja. 1602-ben elhagyja hazánkat és hazautazása közben Nürnbergben meghal. A párizsi Notre-Dame-székesegyházban Szalézi szent Ferenc mondott felette gyászbeszédet, amelyben erősen túlozta Magyarországi hadi vállalkozásainak jelentőségét.

Dampierre gróf osztrák hadvezér Bocskai István és Bethlen Gábor ellen vezetett hadjáratot. 1605-ben nem tudta Esztergomot megvédeni, amiért haditörvényszék elé állították. Pozsony 1620-iki ostrománál esett el. Holtteste a magyarok kezébe került, Bethlen Gábor kiadta, nagy katonai pompával temették el Bécsben.

Buquoy gróf 1619-ben Dampierre-el együtt szintén Bethlen ellen harcolt s megakadályozta, hogy Bethlen, aki már a floridsdorfi hídfőig hatolt előre, hídat verjen a Dunán. 1621-ben a pozsonyi vár bevétele után Nagyszombat, majd Érsekújvár alá vonult, Érsekújvár ostroma közben a magyar lovasok elfogták és megölték.

Souches gróf 1664-ben, mint az Észak-Magyarországon működő császári sereg fővezére visszafoglalta Nyitrát és Lévát s Garamszentbenedek mellett Ali esztergomi basa seregén győzelmet aratott.

Francia volt az átkos emlékű, gógös és kegyetlen Bussy de Rabutin gróf is, aki 1696-ban Erdély parancsnoka lett s mint ilyen kíméletlenségével és erőszakosságával gyűlöltté tette a nevét.

Járt Magyarországon egy híres kalandor, Bonneval gróf is, aki, midőn Franciaországból menekülnie kellett, Szavojai Jenő hadseregében hadakozott a török ellen és Pétervárad s Temesvár otromában kiűntette magát. Szavojai Jenő megsértése miatt el kellett hagynia a császári hadsereget és Törökországba menekült. Ott áttért a mohamedán hitre s Achmed pasa néven tüzérségi tábornok lett.

Voltak azután olyan franciák is, akik szerényebb hatáskörrel mint önkéntesek szolgáltak hosszabb-rövidebb ideig a császári hadseregben. Egyesekben keresztes-lovag-őseiknek harci lelkesedése és vallási heve éledt fel s ez a eszményi cél buzdította őket arra, hogy a török ellen fegyvert fogjanak. A töröknek közép-európai előnyomulása következtében ugyanis megint fellángolt a középkor óta soha egészen ki nem aludt francia küldetés-hit, mely szerint a franciáknak különleges miszsiója a kereszténység védelme a pogányság ellen, tehát az ő feladatuk a török Európából való kiűzése. Igaz ugyan, hogy I. Ferenc francia király e küldetés-hittel ellentétben nagyhatalmi vágyainak kielégítése végett a Habsburgok ellen szövetséget kötött a törökkel s utódai is többé-kevésbé ezt a török-barát politikát folytatták, ez a hivatalos francia politika azonban nem volt akadály a annak, hogy a francia írók és költők fel ne ismerjék azt a veszedelmet, mely a nyugat-európai keresztény uralkodók viszálykodása miatt az egyetemes kereszténységet fenyegette és ne ösztönözzék honfitársaikat, hogy menjenek Magyarországra s ott harcoljanak a török ellen.

A legtöbb francia előtt, aki hazánkba jött és beállt a császári seregbe, nem lebegett ilyen eszményi cél. Nem vezette egyéb indító ok őket, mint hogy gyakorolják magukat a hadi mesterségben, amelyhez minden nemes embernek illlett értenie. Egy francia történetíró kortársai Magyarország-járásának divatját azzal magyarázza, hogy IV. Henrik alatt, aki a polgári és vallásháborúk véget vetett, a francia nemesség unatkozott odahaza és harcias hajlamainak kielégítése végett kénytelen volt külföldre menni. „Azok, akiknek lelkülete — írja ez a francia — nem tudott a fegyverek tétlenségében élni, engedélyt kaptak, hogy gyakorlás végett Flandriába vagy Magyarországra menjenek.” Ezért jöttek különösen fiatal francia nemesek tekintélyes számban hazánkba a török ellen hadakozni. Voltak olyanok is, akiket a kalandkeresés, a zavarosban való halászás, a zsákmányszerzés vágya vitt a távoli Magyarországra, mert „semmi sem oly vonzó és édes, mint a zsákmány”, jegyzi meg Brantôme, aki maga is készült 1566-ban Magyarországra. Kalandorok és szélhámosok is akadtak köztük, aikk majd itt, majd ott bukkantak fel, minden urat szolgáltak és mindenféle szerepre vállalkoztak.

Azok közt a francia nemesek közt, akik családi hagyományaikat követve a fegyverforgatásban való jártasság megszerzése céljából tartózkodtak hazánkban, találkozunk Descartes nevével. A nagy francia

bölcsész, mint fiatal ember részt vett a harminc-éves háborúban. Hollandiában, Németországban, Csehországban harcolt, azután Buquoy seregével hazánkba jött és jelen volt Érsekújvár ostrománál.

Azókat a francia főnemeseket, akik a török ellen hadakozni hazánkba érkeztek, rendesen kisebb-nagyobb számú kíséret követte. Több ízben jöttek nagyobb seregek is, mint az a körülbelül 6000 emberből álló, kitűnően felszerelt, hatásos megjelenésű segédhad, amely 1664-ben Jean de Coligny gróf vezérlete alatt a szentgotthárdi csatában hősiességgel harcolt. Ebben a seregben a francia nemesség színe-java vett részt, köztük több máltai lovag. A török akkori előnyomulása ugyanis Franciaországban nagy megdöbbenést keltett, ezért határozták el segélyhad küldését, melynek vezéréül eleinte Turenne volt kiszemelve. Budavár felmentésében is vettek részt franciák. Érsekújvár 1685-iki ostromában pedig 400 francia önkéntes harcolt előkelő tisztek vezetése alatt.

Hogy a franciák magyarországi hadakozásai Franciaországban visszhangra találtak mutatja, hogy e korban a francia regényirodalomba is bevonul a hős, aki Magyarországra megy harcolni, hogy szerelmi bánatára enyhülést keressen s ott harci kedvét és kalandvágyát elégítse.

Miként a kereszties hadjáratok korában, úgy most is a Magyarországra került franciák közt vannak olyanok, akiknek élményeiről vagy saját maguktól vagy másoktól származó naplók, emlékiratok s egyéb írásbeli feljegyzések maradtak hátra, amelyek némi fényt vetnek hazánk akkori állapotára.

1623-ban François de Bassompierre jár hazánkban. Fiatal ember, mindössze 24 éves. Később jelentékeny pályát fut be. XIII. Lajos tábornaggyá nevezi ki és követként alkalmazza. Richelieu a Bastille-ba záratja, ott van ideje vitézi tettekben, udvari cselszövényekben és szerelmi kalandokban egyaránt gazdag életéről elmélkedni és emlékiratait megírni.

Emlékirataiban elmondja magyarországi kirándulásának történetét. 1623. július havában határozza el magát arra, hogy hazánkba jön harcolni. Német rokonai ugyanis nem jó szemmel nézték, hogy ő, akinek ősei a fegyverforgatásban mindenkor kitűntek, tétlenül tölti életét a királyi udvarban. Fel is ajánlottak számára egy 3000 gyalogosból álló bajor ezredet, ő azonban visszautasította az ajánlatot és úgy határozott, csak akkor indul útnak, ha a maga jól felszerelt csapatával mehet. Tervét csakhamar sikerült is valóra váltania. Szeptember 9-én érkezik Bécsbe Joinville herceggel. Két nagy hajó viszi őket a Dunán. 22-én kikötnek Pozsonyban. Ott töltik az éjszakát s megismerkednek Germanico Strasoldo ezredessel, aki 3000 olasz katonát vezet a császári hadseregbe. 23-án egész nap a Dunán vannak. Este kiszállnak és sátrat vernek egy lakatlan szigeten. Ott a szűnyogok nem hagyják aludni őket s úgy összecsiszítják az arcukat, hogy másnap reggel alig ismernek egymásra. 24-én Komáromba érkeznek, hol Molard várkapitány fogadja őket és szállást kínál fel nekik. A franciák azonban hajóikon maradnak, mert másnap kora reggel folytatni akarják útjukat. A várkapitány neki is meg Joinville hercegnek is egy-egy tokot küld ajándékba s azt üzeni, másnap találkozhatnak majd Esztergomban, ahol az egri érsek s

Illyésházy István nádor, mint a császár megbízottja és Alheim gróf várkapitány béketárgyalásokat folytatnak a törökkel.

A Franciaok kora hajnalban útra kelnek s nem szándékoznak Esztergomban kikötni, azonban Alheim a Duna-parton lovakkal várja és felkíséri őket a várba. Ott Bassompierre és Joinville a várkapitánynál pompás vacsorát kapnak. Nem sokat isznak, szerencsétlenségükre azonban a vacsora végén megérkeznek a magyar urak, velük éjfélig fennmaradnak s úgy megrészegeznek, hogy eszméletlen állapotban viszik őket vissza a hajókra.

Másnap Vácra érkeznek, ott hálnak s a következő napon megérkeznek a császári hadseregnek a Duna mentén, a Szent-Endrei sziget és a Csepel-sziget körül vívott harcai színhelyére. A császári hadnak Russwurm volt a fővezére, aki Buda ostromát tervezte, de kénytelen volt beérni Hatvan visszavételével, melyben Bassompierre is résztvett. November hó végén a francia főúr elhagyta hazánkat és visszatért Franciaországba.

Bassompierre mintegy két hónapig harcolt Russwurm seregében. Hadi élményeiről napról-napra részletesen, eleven stílusban beszámol. Igen kegyetlenek voltak a harcok. Többek közt elmondja, hogy egyszer az adonyi sziget körül 8000 törököt ejtenek fogságba. Valamennyit kivégzik. Bassompierre szerint „nagyon kegyetlen dolog volt nézni, hogyan ölnek le hideg vérrrel 8000 embert, aki önként megadta magát.”

Két évvel később, 1605-ben egy másik fiatal francia főúr, a Coligny-családból való Guy de Laval gróf harcol Magyarországon és ott hősi halált hal. Laval lobbanékony természetű, gyors elhatározású, vakmerő ifjú volt. Egy ízben Rómában résztvett valami egyházi ünnepen s az hugenotta létére annyira megghatotta, hogy azonnali kihallgatást kért a pápától. Franciaországba való visszatérése után pedig áttért a katolikus hitre és eljött hazánkba küzdeni a pogány török ellen.

Laval utazásának és magyarországi tartózkodásának részleteit egy bajtársának naplójából ismerjük, aki Esztergomnál vele együtt megsebesült. Ebből a naplóból tudjuk, hogy Laval fényes és nagyszámú kísérettel érkezett, út közben vadászgatott, szórakozott, bevásárlásokat tett s többek közt egy magyar sisakot evtt magának.

A francia vitézek Ulmtól Greinig hajón mennek a Dunán, Greinben kiszállnak és szárazföldön folytatják az utat Bécsig, hova szeptember 20-án érnek. Majdnem három hétig szórakoznak Bécsben, onnan október 8-án indulnak hazánkba. A szolgaszemélyzet a poggyással a Dunán megy, ők pedig lóháton. Laval első állomása Rohrau, ahol meglátogatja Harrach grófot, a második Somorja. Ott, a Csallóközben találkozik a császári sereggel. Embereit előre küldi Győrbe, ő maga három napig Somorján marad, elkészíti végrendeletét, majd átkel a Dunán s Új-Szönybe érkezik. Új-Szöny és Komárom közt a dunai szigeten táborozott a császári sereg egy másik része, ott Laval megismerkedett Basta Györggyel. Esztergom a várórség árulása miatt ebben az évben került török kézre s 1605 végén béke volt, ami azonban nem akadályozta meg a törököket abban, hogy Esztergomból kitörve a szomszédos területeken ne portyázzanak. Az ifjú Laval ilyen, portyázó törökök elleni harcban veszítette el életét Esztergom közelében.

1685-ben Louis de Conti herceg, fivére La Roche-sur-Yon herceg

és Lassay örgróf vesznek részt a császári hadseregnek Lotharingiai Károly vezérlete alatt a török ellen vívott háborújában.

Magyarországi viselt dolgaikat részletesen ismerteti Lassay egy munkájában, mely naplójegyzeteket és leveleket tartalmaz. Mint írja, azért megy Magyarországra, mert a párizsi léha, céltalan életet már nem bírja tovább. Augsburgban találkozik a két Conti herceggel, azután végig velük marad.

Június 3-án érkeznek Pozsonyba. Pozsonyról Lassay így ír: „Ez egy meg nem erősített s nagyon tönkre ment kis város a Duna partján; ami megmaradt belőle, az jó épület; a vár inkább kellemes lakóhely, mint erősség, egy magaslaton fekszik, nagy lakosztályok vannak benne s belőle a kilátás nem kevésbé szép, mint a saint-germain-i új kastélyból s majdnem hasonló: lábainál a Dunát látja az ember és a Csallóközt, amely 10 mérföld hosszú és több mint 3 mérföld széles. A magyar királyi koronát ott kellene őrizni, de a császár Bécsbe vitette. Amit eddig Magyarországból láttam, úgy tetszik, jobban hasonlít Francia-, mint Németországhoz, egy elég különös dologban tér el tőle, ez az, hogy, mint mondják, az egész Csallóközben és Alsó-Magyarországon egy darab kő sincs.“

Győrről és Komáromról azt jegyzi meg Lassay, hogy azok, mint erősségek száználmas állapotban vannak, amin eléggé csodálkozik, annál inkább, mert mind a két városnak a közelükben levő folyók miatt rendkívül kedvező a fekvése. Komáromban a Conti hercegeket ünnepélyesen fogadják. Ott van Lotharingiai Károly fővezér is. A huszárokról azt írja Lassay, hogy különös ruhájuk van, kis sovány lovaikon könnyen mozognak, hátukon farkasbőr-mentét hordanak, amelyre azok, akik valami hőstettet vittek véghez, sasszárnyakat tűznek fel.

Június 18-án megérkeznek az Esztergomnál a Garam mellett táborozó császári seregek. Megtekintik Párkányt, ahol a Bécszet ostromló török seregnek Szobieszki János által történt tönkreverése után Lotharingiai Károly 1683. szeptember 12-én fényes győzelmet aratott és Esztergomot is bevette. Esztergom romokban hevert, az ostrom alatt teljesen leégett, mindössze két ép háza maradt. Láthatók benne Lassay szerint egy nagyszerű templom maradványai, mely egészen márványból lehetett építve s melynek egy épen maradt kápolnájából a törökök mecsetet csináltak. Ez a „nagyszerű templom“ az 57 méter hosszú és 19 méter széles régi székesegyház volt, melyből csak a déli oldalán álló Bakócz-kápolna maradt meg.

A Dunán Lotharingiai Károly hidat veret és serege megindul Érsekújvár ostromára. A városon kívül a törökök és magyar huszárok közt kisebb csatározások folynak. Egy ilyen összetűzés alkalmával Conti herceg könnyebb sebesülést kap. Érsekújvár ostroma is megkezdődik, ott vannak a franciák is. Egy magyar főúr ezt írja róluk: „... tegnapelőtt érkezék ide a francia király sógora: déli iffiu ur, Princ Conti... számtalan francia kavalirral... vadnak 400, rettenetes költséget tesznek.“ Érsekújvár ostroma abbamarad, mert híre jön, hogy a törökök Esztergom visszavételére készülnek. A császári hadsereg, benne a franciák, elvonul tehát Érsekújvár alól, átkel a Dunán s augusztus 16-án Esztergom mellett megveri a törököt. Lotharingiai Károly három nap múlva Érsekújvárt is beveszi. Ennek ostromában még részt vesznek a Conti-

hercegek, utánna visszatérnek hazájukba. Lassay Magyarországon marad és Buda felé vonul a császári hadsereggel, mely Vác mellett üt tábor. Vácról azt jegyzi fel a francia, hogy az nyomorúságos, felégetett város, erősségét kivonulásukkor a törökök félig levegőbe röpítették. Szeptember 20-ig időzik a váci táborban, akkor véget ér magyarországi katonáskodása.

Lassay részletesen elmondja mindazokat a hadi eseményeket, melyekben a Conti hercegek társaságában részt vesz. Egyik levelében pedig megrajzolja az ország általános képét. Franciaországban — mint írja — kifogástalan állapotban vannak a várak s a hadseregről még telen is gondoskodás történik. Magyarországon mindennek ellenkezőjét tapasztalja. Győr és Komárom, a birodalom védőbástyái tönkre vannak téve, belőlük lehet következtetni a többiekre. Katonában nincs hiány, mert az életnek ebben az országban nincsen értéke; csak meg kell fizetni, ember ott mindig bőven akad.

Louis de Conti herceg csak egy évvel élte túl a magyarországi kirándulást. Fiatalon, 26 éves korában meghalt himnlőben. Massillon, a híres hitésznek mondott sírja felett gyászbeszédet, melyben részletesen ismertette a hercegnek az 1685-i török háborúban, az esztergomi csatában és az érsekújvári ostromban tanúsított hősiességét és megemlékezett emberséges lelkére valló közbelépéséről, mellyel sikerült Érsekújvár kifosztását megakadályoznia.

Az 1664-i szentgotthárdi ütközetben résztvett mint szemlélő egy francia katolikus pap, aki a francia sereg németországi útjáról s magyarországi harci cselekményeiről érdekes naplót hagyott hátra. Nevét nem ismerjük, valószínű, hogy mint házi káplán urát Brissac herceget kísérte Magyarországra. Naplója szerint a francia gyalogság, mely gróf Coligny altábornagy vezetése alatt Németországon át jött, Bécs és Grác érintésével, Radkersburgban július 8-án találkozott az Olaszországból érkezett francia lovassággal. Onnan a franciák Muraszombatba mentek, ott egyesültek a császári hadsereggel s együtt vonultak Szentgotthárd irányában. Amerre elhaladtak, mindenütt nyomorúságos állapotokat találtak. A mocsaras, ingoványos és egészségtelen vidéken retentetes rosszak voltak az utak. A hidak elpusztultak. Sok helyen fatörzsek, rőzsekötegeken és emberi hullákon jártak, máshol a gyalogos katonáknak vízben kellett gázolniok, egyik kezükben levett ruhájukat, a másikban puskájukat tartva. A falvakban senki sem lakott, lakóik az erdőkben bujdosnak s ott rablásból, fosztogatásból éltek. A franciák lépten-nyomon holtakba és haldoklókba ütköztek, ezek jórészt a császári hadsereg hátramaradt katonái voltak, akik az éhezéstől elgyengülve nem tudták folytatni útjukat s ott heverték a kerítések aljában, a bozótokban s a kátyukban cipő, süveg és fegyver nélkül. A haldoklókön próbáltak segíteni, enni-inni adtak nekik a pap meggyóntatta őket. Egy helyen egy asszony hullájára akadtak, két gyermek volt mellette, az egyik meghalt, a másik még élt és halott anyja emlőjét szívta. Ellátásuk igen rossz volt, a Grácban összevásárolt élelmiszerekből éltek, a rossz úton nehezen ment a szállítás, a császári hadvezetőség nem törődött velük. Különösen kenyérben szenvedtek hiányt, még Colignynak sem jutott elég belőle; ahol hozzájutottak, ott igen nagy árat kellett fizetni, egy aranyba került egy cipő. Amellett állandóan török vagy ta-

tár seregek támadásától kellett tartaniok. Nem csoda, hogy a katonaság elégedetlen volt és zúgolódt a főtisztek ellen, hogy Franciaországtól távol ilyen kockázatos vállalkozásba vitték bele őket.

A napló érdekes adatokat tartalmaz az augusztus 1-én lefolyt szentgotthárdi ütközetről. A törökök tábora gyönyörű látványt nyújtott. Színkép formájában helyezkedtek el a Rába mögötti magaslatokon. Sátoraik különböző színűek voltak, kékek, vörösek, zöldek, sárgák. A nagyvezér sátorát zöld vászonnal vette körül. Esténként az egész tábor hangosan imádkozott, háromszor elharsogták ugyanazt az imát, azután a trombitások öten-hatan egy csoportba verődve szépen muzsikáltak, a franciák élvezettel hallgatták őket. A csata alatt a német csapatok gyáván viselkedtek, megfutamodtak s mikor a franciák megverték a törököket, akkor a németek visszajöttek és részt akartak venni a zsákmányolásban. A francia tisztek azonban lövettek rájuk és megakadályozták őket az elesett törökök kifosztásában. A naplóíró szerint a győzelem nagyrészt a franciák hősiességének volt tulajdonítható, de rájuk is meglepetés-szerűen hatott, nem számítottak reá. „Alig értük meg, — írja — hogy a folyón átkelt 12.000 törököt mikép verhettem meg 4000 olyan emberünk, kiknek fegyelme bajtársaik megfutamodása miatt gyenge lábom állhatott.“ Montecuccoli odajött hozzájuk, elvonult ezredeik előtt és köszönetet mondott Colignynak és tábornokainak, amiért „megmentették a császárságot.“ Megígérte, hogy a franciák vitézségéről jelentést tesz a császárnak s az köszönetet mond majd érte a francia királynak.

A zsákmány nagy része a franciák kezébe került. A vízbe fulladt törököket is kihalászták és megmótózták. „Sok jó dolgot találtunk, — írja a pap — különösen azokban a zsebecskékben, melyeket a törökök a kapucinusok módjára hónuk alatt viselnek, s melyekben sok arany és ezüst-pénzre akadunk.“

A csatában a francia seregből mintegy kétszáz ember esett el, többen a főrangú tisztek közül is. Egy kis zászlós, a 16 éves Puisieux, aki bátyja ezredében szolgált, mikor látta, hogy a törökök egész tömege veszi körül s élete menthetetlen, beburkolódzott zászlajába, úgy halt meg a támadás közepette.

Érdekes a napló ama részlete is, mely a Szentgotthárdra érkező magyar csapatokról szól. Eszerint a szentgotthárdi csatában magyarok nem vettek részt. Róluk így ír a francia: „A mai napon (augusztus 3-án) 6000 magyar harcos csatlakozott hadseregünkhöz. Reggel 10 órakor vonultak be táborunkba nagyon szép rendben; mind jól megtermett és jól felszerelt ember. Nem maradtak sokáig velünk; de a rövid idő ellenére is alkalman volt főbb embereikkel beszédbe ereszkednem, különösen Budiani (Batthyány) gróffal, aki e csapatokat vezényelte... Elmondta, hogy szerették volna, ha velünk lett volna a csata napján, mert ők nem szöktek volna meg olyan gyáván, mint a németek... Mielőtt felszedték sátorfájukat, táborunkba jöttek, hogy a katonáink által zsákmányolt különféle holmikat összevásárolják. A zsákmány kapóra jött nekik, mert majdnem úgy öltözködnek, mint a törökök, csak turbánt nem viselnek... Fejükön prémmel szegett hosszúkás posztósüveget hordanak...; ez az egyetlen dolog, amiben a törököktől különböznek. Ugyanolyan lovakon ülnek, hasonló nyeregben; egyforma

kantárjuk és csótárjuk van, a törökökhöz hasonlóan ülnek a nyeregben, tudniillik igen rövid kengyellel, ami miatt lábszáraik rendkívül meghajlanak.

Augusztus 7-én a franciák már Németújvár mellett táboroznak s augusztus 14-én Kőszegen és Sopronon át Bécsbe érkeznek. Kőszegen Zrinyi Miklós jó barátjával, Vittnyédy Istvánnal ismerkedtek meg, az meg a fia velük ment Bécsbe, ahol Zrinyi Miklós meglátogatta Brissac herceget.

Azoknak a franciáknak sorát, akik a török ellen hadakozni hazánkba jöttek, 1737-ben Pierre de Bauffremont őrgróf zárja le, aki utazásáról és a hadjáratról, melyben fivérével együtt résztvett, naplói hagyott hátra. E napló szerint jún. 10-én indul el Párizsból. Lunéville-ben tiszteleg a királynál, beleszeret a királyné egyik udvarhölgyébe s nehéz szívvel vesz tőle búcsút. Besançonban csatlakozik hozzá a fivére. Ezt is gyengéd kötelékek fűzik egy hölgyhöz, aki megsiratja, de szerencsére még az nap vígasztallóra talál egy másik tisztben.

Ez a két lobbánékony, szerelmes természetű, csél-csap francia ifjú Strassburgon és Németországon át Ulmba érkezik. Az utat már nem lóháton teszik meg, hanem postakocsin, nagyobb fegyveres kíséret nem megy velük, csak néhány szolga. Ulmból Bécsbe ekkor már — mint írják — rendes közlekedés van a Dunán, minden héten egyszer megy a hajó. Ők azonban vesznek egy csónakot s élelmiszereket és öt napi hajózás után Bécsben kötnek ki. Ott Stein altábornagy, akinek francia felesége unokanővérük s akivel utazásuk ügyében előzőleg leveleztek, szívesen fogadja őket. 8 napot töltenek Bécsben, tisztelegnek a császárnál és császárnénál, megismerkednek osztrák főurakkal s miniszterekkel. Bécsből azután Pozsonyba hajóznak. Ott kiszállnak, örülnek, hogy magyar földre tehetik lábukat és a városban sétát tesznek. A Dunán ők is igen sokat szenvednek a szúnyogoktól, melyek ellepik még az áteleket is és éjjel nem hagyják aludni őket. Pesten megállapodnak és megtekintik. Bauffremont azt jegyzi fel róla, hogy kicsiny, de jól megépített város, csinos házai vannak, köztük legkiválóbb a Rokkantak háza, bár a párizsi hasonló palotával nem állja ki a versenyt. Homlokzata hatalmas, de dísztelen. Közepén szép kápolna, két oldalt tribünökkel, négy udvara van, a legénységi szobákban 46 katonára és 6 nő számára van hely, tiszt lakások is vannak benne, azonkívül kórház, gyógyszerház, a betegeket szerzetesek ápolják, ha az egész elkészül, négyezer katona elfér majd benne. A Rokkantak háza, a későbbi Károly-laktanya, a mai Központi városháza, 1716 és 1728 közt épült Martinelli császári építő-mester tervei alapján s mintegy száz éven át a régi Pest legnevezetesebb középülete volt.

A franciák Pesten azután megint csónakba szállnak. Egyszer Tolnánál kötnek ki, két ízben pedig nyílt mezőn, azután elérik a Dráva torkolatát, elhajóznak Pétervárad előtt, melyet Bauffremont megtekint s részletesen leír, majd Zimonyban éjszakáznak. Másnap Stein ajánlólével Belgrádban felkeresik Nesselrode főkomisszáriust, aki meghívja őket ebédre és egy francia káplár segítségével, aki egy osztrák ezredben szolgál, lovakat, kocsikat és a hadviseléshez szükséges tárgyakat vásárolnak.

Az a török elleni hadjárat, melyben a két fiatal francia főnemes

részt akart venni, az 1737-i balsikerű expedíció volt. Fővezérül eredetileg Pálffy János grófot szemlélték ki, őt azonban mellőzés érte s a fővezérséget a hadvezéri dicsőségre vágyó Lotharingiai Ferencre bízták. A hadjáratot tulajdonképpen Seckendorff tábornagy vezette.

Seckendorff Viddin várát akarta először ostrom alá venni, Lotharingiai Ferenc azonban Niš mellett döntött. Megindult tehát a sereg Szerbián át úttalan vidékeken, rekkenő hőségben és július 23-án bevette Ništ. Viddin ostroma nem sikerült. Az osztrák hadsereg a lenézett, készületlen ellenséggel szemben tehetetlennek bizonyult, sőt a török Ništ is visszafoglalta. A kudarcnak a hadvezetés tökéletlensége, az élelmezés hiányossága, a hadsereg szétforgácsolása egyformán oka volt. Mivel a boszniai és oláhországi harcokról is kedvezőtlen hírek érkeztek, a bécsi udvarban megijedtek és Seckendorffot visszavonulásra szólították fel.

Erről a csúfos kudarcba fulladt hadi vállalkozásról mint szemtanú Bauffremont naplójában pontosan és részletesen beszámol. Július 23-án indulnak Belgrádból, hogy a császári hadsereghez csatlakozzanak. Utazásuk rengeteg fáradtsággal, éhezéssel, nélkülözéssel jár együtt. Vad ország, amelyben járnak, földje jó, de nincs megművelve, a falvak ritkák, öt-hat órányira esnek egymástól, lakosaik nyomorúságos viskókban laknak, kukoricakenyéren élnek, sok köztük a tolvaj és csavargó. A postát lovak helyett ökrök látják el. Egy hét múlva elérik a Niš előtti táborozó hadsereget. Lotharingiai Ferenc fogadja és ebédre meghívja őket. A táborban nagy a nyomor, sok a beteg, Bauffremont is váltólázat kap, szalma a fekvőhelye. A csapatok élelmezése nagyon silány. Užice ostroma alatt szilva egyetlen táplálékuk. A császári hadseregben uralkodó állapotokról ezt írja a francia: „A császári szolgálatot a mienkkel nem lehet összehasonlítani, mi mindannyian ugyanannak az úrnak alattvalói vagyunk, míg a császár szolgálatában csupa idegenek vannak, akiknek nem fekszik a szíven fegyvereinek dicsősége, akik csak a maguk dolgaival törődnek s visszavonulnak, mihelyt a császár szolgálatában meggazdagodtak.“

Bauffremont azzal vádolja Seckendorffot, hogy járatlanságával és lelkiismeretlenségével tönkretett egy szép sereget és ezért megérdemelte, hogy visszatérte után fogságba vetették és felelősségre vonták.

A visszavonulásuk Bauffremont Péterváradig a modenai herceg fogatán kap helyet. Váltóláza annyira súlyosbodik, hogy kénytelen Péterváradon maradni. Oda Belgrádból elhozzatja kocsiját és poggyászát. azután bérel Pestig négy lovat s egy szekeret szolgálai s a poggyász számára és amikor egészségi állapota pár nap múlva megengedi, a hajóhídon átkel a Dunán „Ratzeestat“ (Újvidék) nevű mezővárosba, hol egy német orvos jó orvosságot ad neki a láz ellen.

Újvidékről az Alföldön át vitt az útjuk. Négy napig mentek. Két ízben egy-egy faluban éjszakáznak, két ízben a szabadban. Egy éjjel nagy vihar és eső lepi meg őket. Újvidéktől Pestig sem folyó, sem fa nem akad útjukba. A vidék még nem heverte ki a török uralmat és nem sokban különbözik Szerbiától. A lakók földbe ásott kunyhókban laknak. Igen szegények, silány minőségű boron kívül semmi sem kapható tőlük, úgy hogy utazóink, ha nem hoztak volna ennivalót magukkal, éhen haltak volna. Pestre megérkezve újabb lovakat bérelnek, négyet

maguk, hármat szolgálk számára. Szeptember 3-án utaznak el Pestről Bécsbe. Útirányuk: Buda—Piliscsaba—Piszke—Szőny—Gyönyő—Győr—Hegyeshalom—Bruck—Bécs. Mikor Budát elhagyják, jól megművelt, németek-lakta vidéken mennek át, azután is a Duna mentén félóránként találunk egy-egy falut, melyek össze sem hasonlíthatók a Szerbiánan s az Alföldön látott falvakkal.

Szeptember 7-én érnek Bécsbe, ott három hétig kipihenik a szerbiai hadjárat fáradalmait, azután közel félévi távollét után visszatérnek hazájukba.